КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

УДК 343.14
DOI: 10.33098/2078-6670.2019.7.19. 122-128

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДОСТАТНОСТІ ДОКАЗІВ І СТАНДАРТІВ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Зінченко Валерій Михайлович,
здобувач кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія», вулиця Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, 65009, Україна
e-mail: kovalchuk_serhii@i.ua

Мета. *Метою статті є встановлення взаємозв'язку достатності доказів і стандартів доказування у кримінальному провадженні.* ***Методика.*** *Методика полягає у здійсненні комплексного аналізу теоретичних підходів до визначення поняття стандартів доказування, визначення змісту окремих з них і формулювання на цій основі відповідних висновків щодо їх взаємозв'язку з достатністю доказів. Під час дослідження використовувалися такі* ***методи*** *наукового пізнання: системно-структурний, структурно-функціональний, формально-юридичний.* ***Результати.*** *У процесі дослідження розкрито поняття достатності доказів у кримінальному провадженні. Охарактеризовано висловлені у доктрині кримінального процесу підходи до визначення поняття стандартів доказування та сформовано авторський підхід до розуміння їх поняття. На основі доктринальних підходів розкрито зміст стандартів доказування «обґрунтована підозра», «достатня підстава» та «поза розумним сумнівом». Встановлено взаємозв'язок кожного з вказаних стандартів доказування з достатністю доказів як їх системною процесуальною властивістю.* ***Наукова новизна.*** *У процесі дослідження, з урахуванням теоретичних розробок вітчизняних вчених, комплексно розкрито зміст стандартів доказування «обґрунтована підозра», «достатня підстава» і «поза розумним сумнівом» та встановлено їх взаємозв'язок із достатністю доказів.* ***Практична значимість.*** *Результати дослідження можуть бути використані у науково-дослідній роботі для подальшої розробки проблематики встановлення достатності доказів у контексті застосування стандартів доказування та навчальному процесі під час проведення різних видів занять з відповідних навчальних дисциплін.*

Ключові слова: *оцінка доказів, достатність доказів, стандарти доказування, обґрунтована підозра, достатні підстави, поза розумним сумнівом.*

© Зінченко В.М., 2019

V. Zinchenko
Applicant of the Department of Criminal Procedure of the National University «Odesa Law Academy», Fontanska Doroha Street, 23, Odesa, 65009, Ukraine
e-mail: kovalchuk_serhii@i.ua

THE INTERRELATION BETWEEN THE SUFFICIENCY OF EVIDENCES AND STANDARDS OF PROOF IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Purpose. *The purpose of the article is to determine interrelation of the sufficiency of evidences and standards of proof in criminal proceedings.* ***Methodology.*** *The methodology is an implementation of a comprehensive analysis of theoretical approaches to the definition of the concept of standards of proof, the definition of the content of certain of them and the formulation on this basis of relevant conclusions regarding their interrelation with the sufficiency of evidences. During research such* ***methods*** *of scientific knowledge were used: system-structural, structural-functional, formally legal.* ***Results.*** *In process of research the concept of sufficiency of evidences in criminal proceedings is defined. Approaches to the definition of standards of proof expressed in the doctrine of the criminal process are characterized and the author's approach to understanding of their concept is formed. Based on doctrinal approaches, the content of the standards of proof «reasonable suspicion», «sufficient reason» and «beyond reasonable doubt» is defined. The interrelation between each of the specified standards of proof with the sufficiency of evidences as their system procedural property is established.* ***Originality.*** *In process of research, taking into account the theoretical approaches of domestic scientists, the content of the standards of proof «reasonable suspicion», «sufficient reason» and «beyond reasonable doubt» is comprehensively investigated and their interrelation with the sufficiency of evidences is established.* ***Practical significance.*** *The results of the research can be used in research work for further development of the problems of establishing the sufficiency of evidences in the context of the application of the standards of proof and in the educational process in the course of conducting various types of training in the relevant disciplines.*

Key words: *assessment of evidences, sufficiency of evidences, standards of proof, reasonable suspicion, sufficient grounds, beyond reasonable doubt.*

Постановка проблеми. Оцінка доказів спрямована на встановлення належності, допустимості та достовірності кожного доказу та достатності їх сукупності, що забезпечує можливість подальшого використання доказів у кримінальному процесуальному доказуванні, у тому числі й для ухвалення процесуальних рішень. Невід'ємною умовою постановлення останніх виступає встановлення достатності доказів як їх системної процесуальної властивості, що відображає наявність сукупності належних, допустимих і достовірних доказів, які у своїй сукупності забезпечують законність, обґрунтованість та вмотивованість процесуальних рішень. Поряд з оцінкою доказів з точки зору їх достатності для ухвалення відповідного процесуального рішення, норми кримінального процесуального закону передбачають їх постановлення з урахуванням низки стандартів доказування (зокрема, «обґрунтована підозра», «достатня підстава» і «поза розумним сумнівом»), застосування яких значною мірою ґрунтується на встановленні вказаної процесуальної властивості доказів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У доктрині кримінального процесу дослідженню проблематики як достатності доказів у кримінальному провадженні, так і застосовуваних у ході його здійснення стандартів доказування присвячена істотна увага науковців. Теоретичні та практичні аспекти встановлення достатності доказів розкривалися у контексті

досліджень проблем оцінки доказів М.В. Дєєвим, О.В. Капліною, С.О. Ковальчуком, Р.В.Костенком, С.М. Стахівським, М.М. Стояновим, О.Г. Шило, М.Є. Шумилом та іншими вченими. До визначення поняття, сутності, системи і сфери застосування стандартів доказування під час кримінального провадження зверталися В.В. Вапнярчук, І.В. Гловюк, В.А. Завтур, Г.Р.Крет, М.А. Погорецький, Х.Р. Слюсарчук, А.С. Степаненко, О.М. Толочко та інші науковці. Водночас, комплексне дослідження проблематики взаємозв'язку вказаних правових категорій у доктрині кримінального процесу не проводилося.

Постановка завдання. Встановити взаємозв'язок достатності доказів і стандартів доказування у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Достатність доказів виступає їх системною процесуальною властивістю, яка відображає наявність сукупності належних, допустимих і достовірних доказів та встановлюється на основі внутрішнього переконання суб'єкта доказування, що ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, на конкретний момент кримінального провадження з метою ухвалення відповідного процесуального рішення. Із урахуванням ч. 1 ст. 94 КПК України, достатність доказів підлягає встановленню на момент ухвалення слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом відповідного процесуального рішення. Процесуальними рішеннями, відповідно до ч. 1 ст. 110 КПК України, є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду [5]. Водночас, постановлення значної частини процесуальних рішень не передбачає здійснення оцінки доказів з точки зору достатності їх сукупності. Відповідно, у ч. 1 ст. 94 КПК України законодавець обґрунтовано закріплює вимогу встановлення достатності доказів стосовно ухвалення лише відповідних процесуальних рішень. Під останніми потрібно розуміти процесуальні рішення слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, постановлення яких вимагає здійснення оцінки сукупності доказів, спрямованої на формування внутрішнього переконання у наявності підстав для їх ухвалення.

У контексті постановлення відповідних процесуальних рішень достатність доказів тісно взаємопов'язана зі стандартами доказування. Поняття стандартів доказування у доктрині кримінального процесу не знайшло однозначного визначення, що вказує на необхідність здійснення їх аналізу, спрямованого на формування авторського підходу до розуміння поняття цієї кримінальної процесуальної категорії, що забезпечить у подальшому чітке встановлення її співвідношення з достатністю доказів.

Одна група вчених визначає поняття стандартів доказування, виходячи з об'єктивного критерію. Так, Х.Р. Слюсарчук під стандартами доказування у кримінальному провадженні розуміє закріплені у кримінальному процесуальному законодавстві та правових позиціях вищих судових інстанцій правила, що охоплюють кількісну та якісну складову доказування, виконання яких стороною обвинувачення (в окремих випадках, – також стороною захисту) забезпечує рівень переконання (переконаності), придатний для ухвалення процесуальних рішень, що обмежують права та свободи особи у кримінальному провадженні [10, с. 7]. Схожу, але більш широку позицію відстоює Г.Р. Крет, на думку якої стандарти доказування являють собою систему закріплених у нормах кримінального процесуального закону та сформованих у судовій практиці Верховного Суду правил, які забезпечують формування суб'єктом доказування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів і досягнення за результатами їх оцінювання рівня переконання, необхідного для прийняття відповідного процесуального рішення [4, с. 137].

Друга група вчених розкриває поняття стандартів доказування, керуючись суб'єктивним критерієм. Зокрема, І.В. Гловюк та А.С. Степаненко під стандартами доказування розуміють певний критерій (поріг) прийняття рішення для суб'єкта їх прийняття [2, с. 16]. Більш розширене визначення поняття стандартів доказування наводить Л.В. Мелех, яка характеризує їх як певну

умовну межу, за якою кількісна характеристика знань, отриманих судом у процесі розгляду справи, переходить у таку їх якість, що дає суду підстави ухвалити, на його думку, істинне рішення [7, с. 252]. Дещо уточнюючи розуміння стандартів доказування за наведеним критерієм, В.В. Вапнярчук розглядає стандарти доказування як певний умовний взірець, орієнтир, оптимальний рівень вимог, що свідчить про достатність знань (як в об'єктивному (певна сукупність доказів), так і в суб'єктивному (певний рівень переконаності) аспекті) для прийняття відповідного процесуального рішення [1, с. 148]. У межах вказаного підходу О.В. Литвин пов'язує поняття стандартів доказування виключно з поняттям внутрішнього переконання та визначає їх як рівень внутрішнього переконання слідчого, прокурора, слідчого судді та суду, який є результатом оцінки доказів, необхідним для прийняття початкового, проміжного або підсумкового процесуального рішення у кримінальному провадженні [6, с. 59].

Аналіз наведених позицій дозволяє вказати на обґрунтованість обох наведених підходів. Так, із точки зору об'єктивного критерію стандарти доказування виступають об'єктивованими у нормах КПК України і судових рішеннях Верховного Суду правилами, які визначають рівень внутрішнього переконання суб'єкта доказування, достатній для ухвалення відповідного процесуального рішення. Такі правила відображають, у першу чергу, вимоги до врахування суб'єктом доказування під час оцінки доказів на момент ухвалення відповідного процесуального рішення кількісних та якісних вимог до сукупності доказів. Водночас, з урахуванням ч. 2 ст. 91 КПК України, яка визначає зміст кримінального процесуального доказування, та ч. 1 ст. 94 КПК України, що вказує на процесуальні властивості доказів, з точки зору яких вони підлягають оцінці, такі правила не обмежуються виключно оцінкою сукупності доказів. У зв'язку з цим слушною є позиція Г.Р. Крет, яка стандартами доказування охоплює також правила, які забезпечують формування суб'єктом доказування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів [4, с. 137]. Із точки зору суб'єктивного критерію стандарти доказування відображають рівень внутрішнього переконання суб'єкта доказування, достатній для ухвалення відповідного процесуального рішення. Такий рівень внутрішнього переконання формується за результатами оцінки доказів на основі всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження.

У доктрині кримінального процесу висловлені різноманітні погляди до визначення системи стандартів доказування. Водночас, в основу дослідження доречно покласти три основні стандарти доказування: «обґрунтована підозра», «достатня підстава» та «поза розумним сумнівом».

Стандарт доказування «обґрунтована підозра», як відзначає Х.Р. Слюсарчук, є багаторівневою категорією, яка залежно від правового характеру рішення, яке необхідно прийняти під час кримінального провадження, не завжди формується в умовах змагальності, однак завжди наділена «динамічним» триваючим характером та не може розглядатися лише як загальна вимога, по досягненню чи виконанню якої втрачається її первинне значення – слугувати вагомою підставою прийняття рішення, яким обмежуються права і свободи особи у кримінальному судочинстві [9, с. 241]. Вказаний стандарт доказування підлягає використанню у ході ухвалення рішення про застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя, арешту майна, затримання особи і запобіжних заходів) і складання письмового повідомлення про підозру. Процесуальні рішення про застосування вказаних заходів забезпечення кримінального провадження та письмове повідомлення про підозру повинні відображати обґрунтоване припущення про вчинення особою кримінального правопорушення, що ґрунтується на достатніх доказах. Відповідно, достатність

доказів забезпечує дотримання стандарту доказування «обґрунтована підозра» за рахунок підтвердження на основі наявних фактичних даних існування такого обґрунтованого припущення.

Стандарт доказування «достатні підстави», як вказують А.А. Павлишин і Х.Р. Слюсарчук, являє собою рівень переконання (переконаності), придатний для прийняття уповноваженими законом особами рішень про затримання особи та (або) проведення обшуку, який досягається на підставі оцінки фактів та обставин кримінального провадження в їх цілісності, що здійснюється з використанням спеціальних знань цих осіб, отриманих внаслідок їхнього професійного досвіду (у питанні встановлення наявності «достатньої підстави»), результати якої свідчать про наявність «ймовірності», а не впевненості та безсумнівності, на користь необхідності прийняття відповідного рішення у кримінальному провадженні [8, с. 109]. Дещо уточнюючи наведену позицію, потрібно вказати, що стандарт доказування «достатня підстава» підлягає використанню під час ухвалення рішення про застосування низки заходів забезпечення кримінального провадження (виклику слідчим, прокурором, судового виклику, тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом і тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна, арешту майна та запобіжних заходів), про дозвіл на проведення обшуку та про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Процесуальні рішення про застосування вказаних заходів забезпечення кримінального провадження та надання дозволу на проведення наведених слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій підлягають ухваленню виключно за наявності підстав, визначених у КПК України. Достатність доказів забезпечує дотримання стандарту доказування «достатня підстава» шляхом підтвердження на основі наявних фактичних даних наявності підстав, які дозволяють ухвалити відповідне процесуальне рішення.

Стандарт доказування «поза розумним сумнівом», як наголошує Г.Р. Крет, являє собою нормативно закріплене правило, що відображає рівень достовірності знання про обставини кримінального провадження, якого повинен досягнути суб'єкт доказування на основі наявної сукупності належних, допустимих і достовірних доказів для ухвалення процесуального рішення про визнання обвинуваченого винуватим/невинуватим у вчиненні кримінального правопорушення [3, с. 216-217]. Вказаний стандарт доказування підлягає застосуванню лише у ході ухвалення кінцевого процесуального рішення у кримінальному провадженні, яким встановлюється винуватість або невинуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Таке процесуальне рішення повинно відображати винуватість або невинуватість обвинуваченого, встановлену поза розумним сумнівом – тобто шляхом формування на основі всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження знання про вчинення обвинуваченим кримінального правопорушення, яке унеможливлює розумні сумніви у його достовірності. Відповідно, достатність доказів забезпечує дотримання стандарту доказування «поза розумним сумнівом» за рахунок підтвердження на основі наявних фактичних даних достовірного висновку про вчинення кримінального правопорушення обвинуваченим.

Висновки. Кожен із досліджених стандартів доказування («обґрунтована підозра», «достатня підстава» та «поза розумним сумнівом») характеризується притаманним йому змістом, який, з однієї сторони, вимагає наявності сукупності належних, допустимих і достовірних доказів, а, з іншої, – впливає на ступінь ймовірності знання обставини кримінального правопорушення. Достатність доказів виступає неодмінною умовою застосування стандартів доказування під час ухвалення відповідних процесуальних рішень. Як і стандарти доказування, достатність доказів за своїм функціональним призначенням спрямована на ухвалення відповідних процесуальних рішень. При цьому норми кримінального процесуального закону конкретизують коло таких рішень стосовно кожного зі стандартів доказування.

Список використаних джерел

1. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Х.: Юрайт, 2017. 408 с.
2. Гловюк І.В., Степаненко А.С. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні. *Правова позиція.* 2018. № 1. С. 13-20.
3. Крет Г.Р. Імплементація стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальне процесуальне законодавство України і практику національних судів. *Право і суспільство*. 2019. № 2-1. С. 215-220.
4. Крет Г.Р. Поняття й ознаки стандартів доказування в доктрині кримінального процесу. *Visegrad journal on human rights*. 2018. № 6. Vol. 2. P. 133-138.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.
6. Литвин О.В. Кримінальне процесуальне доказування у стадії судового розгляду: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2015. 214 с.
7. Мелех Л.В. Правова характеристика інституту доказів і доказування закордонних країн. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2016. Вип. 1. С. 252-261.
8. Павлишин А.А., Слюсарчук Х.Р. Стандарт доказування «достатня підстава»: тлумачення Верховного Суду США та національна практика застосування. *Правова позиція.* 2018. № 1. С. 103-110.
9. Слюсарчук Х.Р. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія Право. 2017. Вип. 42. С. 238-241.
10. Слюсарчук Х.Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2017. 24 с.

References

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.
2. Sliusarchuk Kh.R. Standarty dokazuvannia u kryminalnomu provadzhenni: avtoref. dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Lviv, 2017. 24 s.
3. Kret H.R. Poniattia y oznaky standartiv dokazuvannia v doktryni kryminalnoho protsesu. Visegrad journal on human rights. 2018. № 6. Vol. 2. P. 133-138.
4. Hloviuk I.V., Stepanenko A.S. Standart dokazuvannia «obgruntovana pidozra» u kryminalnomu provadzhenni. *Pravova pozytsiia*. 2018. № 1. S. 13-20.
5. Melekh L.V. Pravova kharakterystyka instytutu dokaziv i dokazuvannia zakordonnykh krain. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*. 2016. Vyp. 1. S. 252-261.
6. Vapniarchuk V.V. Teoriia i praktyka kryminalnoho protsesualnoho dokazuvannia: monohrafiia. Kh.: Yurait, 2017. 408 s.
7. Lytvyn O.V. Kryminalne protsesualne dokazuvannia u stadii sudovoho rozghliadu: dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Odesa, 2015. 214 s.
8. Sliusarchuk Kh.R. Standart dokazuvannia «obgruntovana pidozra» u kryminalnomu provadzhenni. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seriia Pravo. 2017. Vyp. 42. S. 238-241.

9. Pavlyshyn A.A., Sliusarchuk Kh.R. Standart dokazuvannia «dostatnia pidstava»: tlumachennia Verkhovnoho Sudu SShA ta natsionalna praktyka zastosuvannia. *Pravova pozytsiia*. 2018. № 1. S. 103-110.
10. Kret H.R. Implementatsiia standartu dokazuvannia «poza rozumnym sumnivom» u kryminalne protsesualne zakonodavstvo Ukrainy i praktyku natsionalnykh sudiv. *Pravo i suspilstvo*. 2019. № 2-1. – S. 215-220.

Надійшла до редакції 15 травня 2019 р.